

wypadkach poza tym prześladowani względnie ich krewni nie byli w stanie stwierdzić, czy tajne egzekucje i wywozy do obozów koncentracyjnych były wynikiem prywatnego donosu, czy też tylko elementami masowych represji wobec ludności polskiej.

JANINA WOJCIECHOWSKA

POWIAT ELBLĄSKI

1. Ogólna charakterystyka

Powiat elbląski położony jest w północno-wschodniej części województwa gdańskiego. Graniczy on od północy z Zalewem Wiślanym, od wschodu z województwem olsztyńskim, od południa z powiatem sztumskim, a od zachodu z powiatami malborskim i nowodworskim.

Powiat elbląski wraz z miastem Elblągiem zajmuje powierzchnię 826 km², co stanowi 7,6% ogólnej powierzchni województwa.

Powiat podzielić można na dwie części; wschodnią wysoczyznową i zachodnią niższą, obejmującą część terenu Żuław Wiślanych. Obszar Żuław obejmuje 8 gromad, wysoczyzna — 7. Szesnaścą gromadę stanowi część Mierzei Wiślanej z siedzibą w Łysicy (Krynicy Morskiej). Na terenie powiatu prócz Elbląga znajduje się tylko jedno miasteczko — Tolkmicko.

W części wysoczyznowej powiatu przeważają gleby gliniasto-piaszczyste. W zachodniej, nizinnej części powiatu przeważają wysokiej jakości mady.

Lasy powiatu zajmują obszar 11,5 tys. ha, co stanowi 14,5% jego powierzchni. Znaczną część powiatu, bo ok. 22,5 tys. ha, tj. 28,2% jego powierzchni zajmują wody Zalewu Wiślanego, jezioro Drużno, rzeka Elblązka i gęsta sieć kanałów i rowów.

Na klimat powiatu wpływa bliskość morza oraz urozmaicona rzeźba wschodniej części powiatu, która w dużym stopniu pokryta jest lasem mieszanym. Lasy chronią przed wiatrami, zaś nasycenie prądów powietrznych parą wodną zapobiega wysuszającemu działaniu wiatrów.

Łagodny klimat powiatu stwarza sprzyjające warunki dla produkcji roślinnej, a w szczególności dla sadownictwa i ogrodnictwa.

Opady w powiecie elbląskim

(średnie z lat 1891—1937) w mm i % całorocznych opadów¹.

Miesiąc	mm	% całorocznych opadów
Styczeń	38	6,0
Luty	36	5,6
Marzec	34	5,4
Kwiecień	40	6,2
Maj	50	8,0
Czerwiec	67	10,4
Lipiec	81	12,7
Sierpień	79	12,4
Wrzesień	64	10,2
Październik	56	8,8
Listopad	49	7,6
Grudzień	43	6,7
Rocznie	637	100,0

¹ Dr Ing. Walter K u p s, Die Niederschlagsverhältnisse und die Ursache der Niederschlagsverteilung im Weichselmündungsgebiet, s. 17.

Z zestawienia wynika, że maksimum opadów przypada na miesiąc lipiec i sierpień, a więc na okres żniw, co powoduje trudności i straty w zbiorach.

Suma rocznych opadów jest w części wysoczyznowej niższa aniżeli w części nizinnej. Średnia suma opadów rocznych w okresie 1891—1930 wynosiła w Tolkmicku 613 mm, zaś w Elblągu 632 mm².



Powiat elbląski

1. Granice państwowe
2. Granice województwa
3. Granice powiatu
4. Linie kolejowe
5. Ważniejsze drogi
6. Rzeki i jeziora
7. Kanaly

Powiat elbląski ma bogate złoża ilów ceramicznych, kredy jeziornej (w okolicy jeziora Drużno), piasków budowlanych, co stwarza warunki dla rozwoju przemysłu materiałów budowlanych. W powiecie występują też znaczne pokłady złóż torfu o wysokiej wartości kalorycznej.

² Atlas opadów atmosferycznych w Polsce 1891—1930, str. 25—41, Wyd. Komunikacyjne.

Na podkreślenie zasługuje również bogactwo trzciny na Zalewie, jeziorze Drużno oraz nad kanałami i rowami melioracyjnymi, co stwarza podstawy dla produkcji mat i płyt trzciniowych. W powiecie istnieje również nie wykorzystana dotąd możliwość wydobywania rogożyny z wód i eksploatacji wiktliny. Tysiące kilometrów pasów nadbrzeżnych nad kanałami i rowami melioracyjnymi stwarzają poważne możliwości rozwoju uprawy wiktliny, która stanowi cenny surowiec do produkcji mebli i sprzętu gospodarstwa domowego.

2. Ludność

Wraz z okupantem hitlerowskim znaczna część ludności niemieckiej opuściła teren powiatu. Rozpoczął się okres zaludniania i zagospodarowywania opustoszałych terenów. Pod koniec 1945 roku powiat zamieszkiwało 30,4 tys. osób, z czego 10,9 tys. przypadało na ludność polską w miastach, w tym 1,6 tys. osób na wieś³. Wskutek napływu osadników z Polski centralnej oraz repatriantów ze Związku Radzieckiego szybko wzrastała liczba ludności powiatu.

*Dynamika przyrostu ludności w powiecie elbląskim
(wraz z m. Elblągiem).*

Rok	Powierzchnia powiatu w km ²	Ludność ogółem w tys.	Liczba ludności na 1 km ²
1946 ⁴ (14. II.)	514	28,0	54,5
1950 ⁵	826	69,0	83,5
1954 ⁶	826	87,0	105,3
1955 ⁷	826	88,0	106,5
1956 ⁸	826	93,0	112,5
1957 ⁹	826	99,0	120,0

Przyrost ludności w okresie 1950—1957 był przede wszystkim wynikiem szybkiego tempa wzrostu ludności miejskiej, a w szczególności ludności Elbląga w związku z rozwojem jego przemysłu. Gdy w 1950 r. ludność miejska liczyła 49,8 tys. osób, to w 1957 r. wynosiła już ona 74,9 tys. osób. W okresie 1950—1957 ludność miejska wzrosła zatem o ponad 50%, zaś ludność wiejska z 19,2 tys. osób do 26,4 tys. czyli tylko o 37%. Gęstość ludności w 1957 r. (bez miasta Elbląga) osiągnęła 57% poziomu z roku 1939, co wskazuje na poważne możliwości osadnictwa na terenie powiatu.

3. Przemysł i rzemiosło

W okresie międzywojennym istniał w Elblągu silnie rozbudowany przemysł, w szczególności przemysł metalowy. Do największych przedsiębiorstw przemysłowych należały zakłady Schichau'a produkujące torpedowce, lokomotywy, wagony, turbiny i inne maszyny. Na terenie Elbląga czynne były również przedsiębiorstwa produkujące samochody, traktory, maszyny i urządzenia rolnicze, zakłady przemysłu drzewnego oraz spożywczego. Istniała tu b. duża fabryka cygar, zatrudniająca ok. 5000 osób, przeważnie kobiety.

W wyniku działań wojennych cały ten rozbudowany przemysł został niemal doszczętnie zniszczony.

³ Wg raportu b. wojewody gdańskiego z grudnia 1945 r.

⁴ Rocznik Statystyczny, 1946, str. 16.

⁵ Wg danych N.S.P., 1950 r.

⁶ Rocznik Statystyczny, 1955, r., str. 28.

⁷ Rocznik Statystyczny, 1956 r., str. 39.

⁸ Rocznik Statystyczny, 1957 r., str. 8.

⁹ Wg danych Wydz. Statystyki P. W. R. N. w Gdańsku.

W latach 1945—1957 wiele zakładów przemysłowych zostało odbudowanych, a niektóre poważnie rozbudowane. W 1956 r. na terenie Elbląga istniało już 67 przedsiębiorstw przemysłowych, zatrudniających 10.803 pracowników¹⁰.

Elbląg należy do najbardziej uprzemysłowionych miast województwa gdańskiego. Liczba zatrudnionych w przemyśle miasta na 1000 jego mieszkańców wynosiła w 1956 r. 157, co jest najwyższym tego rodzaju wskaźnikiem w województwie. Dominującą gałęzią przemysłu Elbląga jest przemysł budowy maszyn i metalowy, który w 1956 r. zatrudniał w 12 zakładach 6.167 osób, czyli ok. 57% ogółu zatrudnionych w przemyśle miasta. Do największych zakładów tego przemysłu należą Zakłady Mechaniczne im. Generała Karola Świerczewskiego, które w ostatnich latach zostały poważnie rozbudowane i są obecnie jedynym zakładem w Polsce produkującym turbiny. Do większych zakładów przemysłu budowy maszyn należą; Fabryka Urządzeń Kuziennych wytwarzająca obrabiarki do obróbki plastycznej, Zakłady Taboru Kolejowego, Zakłady Naprawy Samochodów. Drugą co do wielkości gałęzią przemysłu w Elblągu jest przemysł drzewny, obejmujący w 1956 r. 14 zakładów zatrudniających ok. 1,3 tys. pracowników¹¹. Do największych zakładów tego przemysłu należą Zakłady Wielkiego Proletariatu, zajmujące się obecnie produkcją wozów.

Następną z kolei gałęzią przemysłu jest przemysł odzieżowy, który w 1956 r. obejmował 4 zakłady zatrudniające 1286 osób¹². Największymi zakładami w tej gałęzi przemysłu są Zakłady Przemysłu Odzieżowego, produkujące bieliznę, odzież ochronną, konfekcję ciężką i lekką. W produkcji tej przeważnie zatrudnione są kobiety.

Przemysł spożywczy w Elblągu zatrudniał w roku 1956 — 896 osób¹³, w 27 zakładach. Zakłady Mięsne, Zakłady Mleczarskie oraz młyny elbląskie posiadają możliwości rozwoju z uwagi na rolnicze zaplecze Elbląga.

W 1956 r. znajdowało się na terenie powiatu (poza Elblągiem) 27 zakładów przemysłowych, zatrudniających łącznie 1.058 pracowników, w tym 23 przedsiębiorstwa państwowe (796 osób) i 4 spółdzielcze (262 osoby).

Dominującymi gałęziami przemysłu są — przemysł materiałów budowlanych i przemysł spożywczy. W 1956 r. w 7 zakładach materiałów budowlanych pracowało 541 osób, zaś w 16 zakładach przemysłu spożywczego 509 osób¹⁴.

Do większych zakładów przemysłowych na terenie powiatu należą; Zakłady Terenowe Przemysłu Materiałów Budowlanych w Suchaczu, które z początkiem roku 1958 zatrudniały 590 pracowników, Zakłady Przetwórstwa Owocowo-Warzywnego (250 pracowników), Spółdzielnia Rybołówstwa Morskiego „Pokój” w Tolknicku.

Liczba zatrudnionych w przemyśle powiatu (poza Elblągiem) na 1000 mieszkańców wynosiła w 1956 r. — 44 osoby.

W ostatnich latach obserwuje się pewien wzrost rzemiosła na terenie powiatu. Rozwój rzemiosła prywatnego w latach 1951—1957 wskazuje poniższe zestawienie:

Rozwój rzemiosła w powiecie elbląskim¹⁵.

Rok	Liczba warsztatów	Liczba zatrudnionych
1951	26	29
1952	27	28
1953	24	25
1954	27	28
1955	28	29
1956	40	43
1957	84	93

¹⁰ Rozmieszczenie przemysłu i rzemiosła wg województw i powiatów, 1956 r., str. 31.

¹¹ Rozmieszczenie przemysłu wg województwa i powiatów w 1956 r., str. 31.

¹² Tamże. ¹³ Tamże. ¹⁴ Tamże.

¹⁵ Dane Izby Rzemieślniczej w Gdańsku.

Liczba zatrudnionych w rzemiośle indywidualnym na 1000 mieszkańców powiatu wynosiła w 1957 r. 3,4 osób, co jest wskaźnikiem wielokrotnie mniejszym od odpowiedniego przedwojennego i dowodzi, że potrzeby ludności w zakresie usług rzemieślniczych nie są zaspokojone.

W Elblągu w 1957 r. znajdowało się 40 spółdzielczych zakładów usługowych, w tym 24 przemysłowych oraz 368 prywatnych warsztatów rzemieślniczych. Większość jednak spółdzielczych zakładów usługowych w zbyt małym stopniu wykonywała usługi dla ludności indywidualnie, pracowały natomiast głównie na zlecenie przedsiębiorstw.

4. Rolnictwo

W okresie międzywojennym w rolnictwie powiatu elbląskiego uwydatniła się silna koncentracja własności ziemskiej w majątkach obszarnczych.

*Struktura gospodarstw chłopskich w powiecie elbląskim w 1939 r.*¹⁶

Grupa gospodarstw w ha	Liczba gospodarstw w % całości	Powierzchnia gospodarstw
poniżej 2	18,7	1,2
2—5	13,9	2,7
5—10	20,0	8,9
10—20	25,5	21,5
20—50	15,2	26,8
50—100	5,2	19,8
ponad 100	1,5	19,1

Gospodarstwa drobne i średnie, które stanowiły 52,6% ogólnej liczby gospodarstw, uprawiały powierzchnię stanowiącą tylko 12,8% powierzchni wszystkich gospodarstw.

Po wyzwoleniu spod okupacji hitlerowskiej nastąpiły poważne zmiany w strukturze agrarnej powiatu. Zlikwidowane zostały gospodarstwa obszarncze, naczelne miejsce pod względem ilości i obszaru posiadanej ziemi zajęły gospodarstwa średniorolne. W ostatnich latach planu w wyniku błędnej polityki rolnej dał się zauważyć proces wzrastania liczby gospodarstw małorolnych kosztem gospodarstw średniorolnych.

Po VIII Plenum KC PZPR i zapoczątkowaniu nowej polityki rolnej, oraz rozpoczęciu akcji upełnorolnienia drobnych gospodarstw rolnych, nastąpiły korzystne zmiany w strukturze gospodarstw rolnych.

*Struktura indywidualnych gospodarstw w powiecie elbląskim*¹⁷

Grupa gospodarstw w ha	Liczba gospodarstw		Powierzchnia gospodarstw	
	1956 r.	1957 r.	1956 r.	1957 r.
poniżej 2	919	835	810	818
2—5	370	593	995	2,135
5—10	1.450	1.416	9.504	10.657
10—14	136	619	1,519	7,022
powyżej 14 ha	6	157	100	2,519

Zestawienie wskazuje na korzystną zmianę struktury gospodarstw w 1957 r. Liczba gospodarstw większych znacznie wzrosła. Największe zmiany nastąpiły

¹⁶ „Gospodarstwo Wiejskie na Ziemiach Odzyskanych“ nr 1.

¹⁷ Na podst. materiałów Wydziału Statystyki Prez. W. R. N. w Gdańsku.

w grupie gospodarstw 10—14 ha. W 1956 r. w grupie tej znajdowało się 136 gospodarstw o łącznej powierzchni 1519 ha, w czerwcu zaś 1957 r. — 610 gospodarstw rolnych o powierzchni łącznej 7.022 ha. Powyższa poprawa struktury gospodarstw rolnych związana jest z powiększeniem się towarowości, która będzie wzrastać na skutek dalszej akcji upelnorolnienia drobnych, małotowarowych gospodarstw rolnych.

Użytkowanie gruntów w powiecie elbląskim charakteryzuje następujące zestawienie:

Obecna struktura użytkowania gruntów w powiecie elbląskim
(w porównaniu z okresem przedwojennym)

	Przeciętna lat 1934—1938 ¹⁸⁾			Rok 1957 ¹⁹⁾		
	ha	Procent całości użytk. gruntów roln.		ha	Procent całości użytk. gruntów roln.	
Powierzchnia gruntów ogółem	51,979	100		54,150	100	
Użytki rolne	63,734	65	100	36,332	67	100
w tym						
grunty orne	20,674		61,3	28,556		78,5
łąki	4,882		14,5	4,471		12,3
pastwiska	8,173		24,2	2,923		8,0
sady				382		1,2

W porównaniu z okresem przedwojennym nastąpiło po wojnie trzykrotne zmniejszenie udziału obszaru pastwisk w ogólnej powierzchni użytków rolnych, co ujemnie oddziaływało na rozwój hodowli, właściwej dla powiatu elbląskiego.

Obecna struktura upraw w powiecie elbląskim
(w ha i w %/o ziemi ornej w porównaniu z okresem przedwojennym).

	Przeciętnie w latach 1934—1938 ²⁰⁾		W roku 1957 ²¹⁾	
	ha	%/o powierzchni gruntów ornych	ha	%/o powierzchni gruntów ornych
Pszenvca	737	3,5	1,934	9,0
Żyto	3,062	14,8	2,624	12,3
Jęczmień	1,256	6,1	1,526	7,2
Owies	3,149	15,2	2,878	13,5
Ziemiaki	1,831	8,8	2,320	10,8
Buraki cukrowe	63	0,3	1,450	6,8

Zmianę struktury upraw w porównaniu z przedwojenną uważać należy za korzystną, jednakowoż zmiana ta nie była związana z odpowiednim wzrostem plonów, czego dowodzi następujące zestawienie.

¹⁸ Entwicklung und Stand der Landwirtschaft im Reichsgau Danzig-Westpreussen, s. 43. Wyd. Landsbauernschaft Danzig-Westpreussen, Danzig, 1940.

¹⁹ Na podst. materiałów Wyd. Statystyki Prez. W. R. N. w Gdańsku.

²⁰ Na podst. — Entwicklung und Stand der Landwirtschaft im Reichsgau Danzig-Westpreussen, s. 45—49.

²¹ Na podst. materiałów Wydziału Statystyki Prez. W. R. N. w Gdańsku.

*Obecne średnie plony z ha w pow. elbląskim
(w porównaniu z okresem przedwojennym).*

	Średnio w okresie 1934-1938 ²²	Rok			
		1953	1954	1955	1956 ²³
Żyto	18,4	11,7	11,7	11,4	14,1
Pszenica	21,4	^{a)} 5,8	9,8	10,7	12,5
		^{b)} 11,6	10,6	11,0	13,3
Jęczmień	23,4	^{a)} 9,9	8,6	11,0	13,7
		^{b)} 12,0	9,8	10,6	15,4
Owies	21,0	12,8	10,4	11,9	15,4
Ziemniaki	171	89	93	73	95
Buraki cukrowe	354	195	148	162	154

a) ozima, b) jara

Zestawienie powyższe wskazuje na poważne, dotychczas jeszcze niewykorzystane rezerwy tkwiące w rolnictwie powiatu elbląskiego.

Po wyzwoleniu stan pogłowia zwierząt gospodarskich był znikomym. Pod koniec 1945 r. na terenie powiatu znajdowało się tylko 720 koni i 140 krów, przeważnie sprowadzonych już przez osadników. W miarę zagospodarowania wzrastał inwentarz żywy.

*Obecne pogłowia zwierząt gospodarskich w powiecie elbląskim
(w porównaniu z okresem przedwojennym).*

	Przeciętnie w 1934-38 ²⁴		Rok 1957 ²⁵	
	sztuk	szt. na 100 ha użytk. roln.	sztuk	szt. na 100 ha użytk. roln.
Konie	7.281	21,6	4.523	12,1
Bydło	24 059	71,4	16.857	44,9
Trzoda chlewna	23.212	83,6	14.395	38,4
Owce	1.092	3,2	5.951	15,9

Mimo poważnego wzrostu pogłowia w okresie 1945—1957 stan jego ilościowo (poza pogłowiem owiec) daleko odbiega od poziomu przedwojennego.

W gospodarce rolnej powiatu elbląskiego poważną rolę odgrywają Państwowe Gospodarstwa Rolne. W 1937 r. Państwowe Gospodarstwa Rolne obejmowały 10.512 ha użytków rolnych, tj. ok. 29% użytków rolnych powiatu, 8.980 ha ziemi ornej, tj. 31% ziemi ornej w powiecie, 791 ha łąk (ok. 18% powierzchni wszystkich łąk powiatu) i 606 ha pastwisk (ok. 20% powierzchni wszystkich pastwisk). Gospodarki rolnej w P. G. R. nie można uważać za zadowolającą. W 1956 r. pod uprawą było tylko 81% gruntów ornych, plony były niższe aniżeli w gospodarce indywidualnej, zaś pogłowia zwierząt gospodarskich zastraszająco niskie.

Istotnym czynnikiem wzrostu produkcji rolnej jest kredyt. W 1956 r. indywidualne gospodarstwa rolne otrzymały kredyt w wysokości 1.916 tys. zł. W wyniku nowej polityki rolnej zainicjowanej przez VIII Plenum KC PZPR wzrosła znacznie pomoc dla rolnictwa, czego wyrazem jest m. i. również wzrost kredytu. W 1957 r.

²² Na podst. — Entwicklung und Stand der Landwirtschaft im Reichsgau Danzig-Westpreussen, s. 70—76.

²³ Na podst. mat. Powiat Komisji Planow. Gospod. w Elblągu.

²⁴ Tak jak pkt. 22.

²⁵ Na podst. mat. Wydz. Statystyki Prez. W. R. N. w Gdańsku.

indywidualne gospodarstwa w powiecie otrzymały kredyt długoterminowy w wysokości 3.543 tys. zł.²⁶, przy czym przeważającą jego część otrzymały gospodarstwa średniorolne.

Powiat elbląski należy do najbardziej zelektryfikowanych powiatów województwa gdańskiego. W 1957 r. 82% wsi województwa i 81% ogólnej liczby gospodarstw indywidualnych było zelektryfikowane. Odpowiednie liczby dla całości województwa wynoszą 74% i 63%.

5. Komunikacja

Powiat nie należy do powiatów najlepiej wyposażonych w sieć drogową. W 1957 r. na 100 km² przypadało dróg o nawierzchni twardej 47 km. Analogiczny wskaźnik dla powiatu sztumskiego wynosił — 55, malborskiego — 49, gdańskiego — 51.

W okresie minionych 12 lat odbudowano zniszczone mosty i drogi, wybudowana została nowa droga o twardej nawierzchni łącząca Łysicę z Gdańskiem. Wybudowano nadto dwa nowe mosty na Nogacie dla połączenia Elbląga z Nowym Dworem oraz na Starym Nogacie w gromadzie Nowakowo.

Przez powiat przebiegają linie kolejowe w kierunku Gdańska przez Koronowo i Malbork, wzdłuż Zalewu Wiślanego w kierunku Braniewa oraz trzecia linia kolejowa przez Bogaczewo do Olsztyna.

Ponadto w sezonie letnim kursują na szlakach turystycznych statki żeglugi śródlądowej.

Na 10.000 mieszkańców przypadało w 1957 r. 13 placówek pocztowo-telegraficznych, czyli 5,3 placówek na 1000 mieszkańców, co jest najwyższym tego rodzaju wskaźnikiem w województwie gdańskim. Pod względem natomiast stopnia radiofonizacji powiat pozostaje w tyle za innymi powiatami. Liczba radioabonentów na 10 000 mieszkańców wynosiła w 1957 r. — 1108, podczas gdy przeciętna województwa wynosiła 1777²⁷.

6. Warunki bytowe ludności

Jednym z głównych czynników poprawy warunków bytowych ludności jest wzrost zatrudnienia. Wzrost ten był szczególnie silny na terenie Elbląga, w którym już w 1956 r. (31 XII) liczba zatrudnionych w przemyśle i rzemiośle na 1000 ludności wynosiła 172 osoby, co było najwyższym wskaźnikiem tego rodzaju w województwie. W tym samym czasie np. w Gdańsku liczba zatrudnionych w przemyśle i rzemiośle na 10 000 ludności wynosiła — 157, w Gdyni — 159²⁸. Ogółem na dzień 1 I 1958 r. w Elblągu w układzie socjalistycznym zatrudnionych było 23,3 tys. osób²⁹, czyli 32 osoby na 1000 ludności.

Struktura zatrudnienia w Elblągu na dzień 1 I 1958 kształtowała się w sposób następujący:

przemysł i rzemiosło	— 57%	ogółu zatrudnionych
budownictwo	— 10%	w układzie socjalistycznym
łącznie i transport	— 7%	
obróć towarowy	— 10%	
gospod. komunalna i mieszkan.	— 6%	
urządzenia socjalne i kulturalne	— 9%	

²⁶ Na podstawie danych W. K. P. G. w Gdańsku.

²⁷ Na podstawie materiałów Wydziału Statystyki Prez. W. R. N. w Gdańsku.

²⁸ Rozmieszczenie przemysłu i rzemiosła wg województw i powiatów, s. 31, 1956 r., Wyd. GUS.

²⁹ Wg bilansu siły roboczej M. K. P. G. w Elblągu.

Tempo przyrostu ludności (m. i. na skutek przyływu ludności ze wsi i repatriacji) było w 1957 r. i 1958 r. szybsze aniżeli tempo wzrostu zatrudnienia, co spowodowało, że zasoby siły roboczej nie mogły być w pełni wykorzystane. Większość poszukujących pracy, to pracownicy niewykwalifikowani. Jednocześnie brak było pracownikó, jak murarzy, zdunów, spawaczy, malarzy, lakierników itd.

Odmienne kształtowała się struktura zatrudnienia i sytuacja na rynku pracy na terenie powiatu (poza Elblągiem). Na dzień 1 I 1958 zatrudnionych było w układzie socjalistycznym 4044 osób, czyli 15 osób na 100 ludności.

Struktura zatrudnienia w układzie socjalistycznym kształtowała się w sposób następujący:

rolnictwo i leśnictwo	— 36%	ogółu zatrudnionych
przemysł	— 27%	
budownictwo	— 7%	
transport i łączność	— 6%	
obróć towarowy	— 6%	
urządzenia socjalne i kulturalne	— 11%	

Na terenie powiatu nie istnieją nadwyżki siły roboczej. Przeciwnie, istnieją możliwości zatrudnienia poważnej liczby osób, w szczególności w rolnictwie. Warunkiem wzrostu zatrudnienia w P. G. R. jest budownictwo mieszkaniowe i poprawa warunków socjalno-bytowych oraz budowa zagród chłopskich, dla umożliwienia osadnictwa na dotychczas nie rozdysponowanych gruntach Państwowego Funduszu Ziemi.

Stałe polepszanie warunków mieszkaniowych oraz stanu urządzeń komunalnych jest ważnym czynnikiem określającym warunki bytowe ludności.

Na skutek działań wojennych uległa zniszczeniu znaczna część zasobów mieszkaniowych Elbląga. Śródmieście miasta zniszczone zostało w 90%, zachowały się jedynie przedmieścia. Wartość budowlaną zasobów mieszkaniowych Elbląga w 1939 r. szacować można na ok. 181 milionów zł., zaś po wyzwoleniu wartość ta wynosiła 99 milionów zł. tj. 54% wartości przedwojennej.

Gospodarczym i politycznym nakazem chwili było w 1945 r. dostarczenie pomieszczeń dla napływającej ludności. Już w 1945 r. wyremontowano i oddano do użytku ok. 1000 izb mieszkalnych. W 1946 r. odbudowano lub zabezpieczono przed dalszym zniszczeniem ok. 2000 izb, w latach następnych wzrastała odbudowana kubatura mieszkalna.

Budowę nowych budynków mieszkalnych rozpoczęto w Elblągu w 1950 r. W okresie 1951—57 oddano do użytku mieszkańcó 5713 izb³⁰ mieszkalnych. W wyniku odbudowy i budowy nowych budynków mieszkalnych zasoby mieszkaniowe miasta wzrosły w okresie 1950—1957 z 39.647 izb mieszkalnych do 47.076, a wskaźnik zagęszczenia izb mieszkalnych z 1,2 do 1,54 osób na izbę.

Przyrost zasobów mieszkalnych jest jednak wolniejszy aniżeli przyrost ludności, co pociąga za sobą pogarszanie się warunków mieszkaniowych w mieście.

Utrzymanie wartości użytkowej obiektów mieszkalnych wymaga konserwacji i remontów. W latach poprzednich na skutek błędnej polityki, środki finansowe przeznaczone na remonty pozostawały w nikłym stosunku do faktycznych potrzeb remontowych i eksploatacyjnych, w wyniku czego następowały dekapitalizacja i ubytek zasobów mieszkalnych. W samym tylko okresie 1953—1957 ubytek izb w Elblągu wynosił 1.836, a w Tolkmicku 43. Dopiero od roku 1954 poczęto przeznaczać poważniejsze środki finansowe na kapitalne remonty budynków mieszkalnych, czego dowodzi zestawienie:

³⁰ Wg danych W. K. P. G. w Gdańsku.

Nakłady na kapitalne remonty budynków mieszkalnych
(w tys. zł.)³¹

Rok	Elbląg	Tolkicko
1951	2.587	90
1952	2.200	140
1953	3.246	194
1954	10.170	342
1955	12.256	508
1956	12.094	1.094
1957	14.411	2.243

W wyniku działań wojennych zniszczone zostały w poważny sposób urządzenia użyteczności publicznej w Elblągu. Na skutek zniszczenia wodociągów, w 1945 r. zaopatrywano ludność w wodę z uruchomionej studni w gazowni. W 1946 r. odbudowano i uruchomiono wodociągi. Zostały one rozbudowane w latach 1950—53 przez budowę nowych ujęć wodnych. Jakość wody jest jednak niezadowolająca, nadto na skutek złego stanu sieci wodociągowej duże są straty wody, co pogarsza zaopatrzenie w nią ludności. Niezadowolająca jest praca sieci kanalizacyjnej na skutek przewodów o małych przekrojach, zużytych przepompowni itd. W 1957 r. odsetek ludności, korzystającej z urządzeń gospodarki komunalnej, kształtował się w sposób następujący:

	Elbląg	Tolkicko
z sieci wodociągowej	95%	70%
„ kanalizacyjnej	90%	45%
„ gazowej	85%	—

Do poprawy warunków bytowych ludności Elbląga przyczyniła się również likwidacja po wyzwoleniu pierwszych trudności w dziedzinie komunikacji miejskiej, które dawały się dotkliwie odczuwać ludności miasta. Tramwaje rozpoczęły swoją działalność w 1946 r., dysponując 4 wozami silnikowymi i 8 przyczepami, z których nie wszystkie mogły być w ruchu. W tym czasie czynna była tylko jedna linia tramwajowa.

W okresie planu 3-letniego odbudowano sieć tramwajową i uruchomiono pozostałe 2 linie. W latach następnych przedłużono linie tramwajowe oraz usprawniono komunikację miejską przez budowę nowych mijanek, wymianę torów oraz wprowadzenie komunikacji autobusowej. Pod koniec 1957 r. miasto dysponowało 61 wozami tramwajowymi oraz 4 autobusami. Przewiozły one w 1957 r. 14.373 tys. pasażerów.

Elbląg posiada 2 zakłady lecznictwa zamkniętego, Szpital Miejski o 583 łóżkach oraz Wojewódzki Szpital Przewodniczący. Mimo że w zakresie lecznictwa zamkniętego istnieje postęp, gdyż w porównaniu z r. 1950 liczba łóżek szpitalnych wzrosła przeszło dwukrotnie, to jednak ilość miejsc jest niewystarczająca dla mieszkańców miasta i powiatu. Niezbędna jest dalsza rozbudowa szpitala, względnie uruchomienie szpitala w Tolkicku, który istniał tam w okresie przedwojennym. Lokalizację Wojewódzkiego Szpitala Przewodniczącego w Elblągu uważać należy za niewłaściwą z uwagi na warunki zdrowotne miasta.

Opiekę lekarską ludności zapewniało w 1957 r. 79 lekarzy medycyny i 18 lekarzy dentyistów. Większość lekarzy skupiła się jednak w mieście. Gdy w Elblągu w 1957 r. na 1 lekarza medycyny przypadało 920 mieszkańców, to na terenie powiatu (poza Elblągiem) liczba ta wynosiła 8.100 osób, co wskazuje, że ludność wiejska powiatu nie posiadała zapewnionej opieki lekarskiej w dostatecznej mierze.

³¹ Na podst. materiałów W. K. P. G. w Gdańsku.

Jednym z czynników utrudniających właściwą organizację lecznictwa otwartego jest brak właściwych pomieszczeń dla przychodni leczniczych.

7. Urządzenia kulturalne

W okresie 1950—1957 nastąpił poważny rozwój szkolnictwa podstawowego na terenie Elbląga i powiatu, czego dowodzi następujące zestawienie:

Liczba uczniów w szkołach podstawowych

	Rok		
	1950	1955	1957
Elbląg miasto	4.496	7.641	10.147
Elbląg powiat	2.785	3.256	4.492

Ze wzrostem liczby uczniów rozwijało się budownictwo szkolne.

*Liczba izb lekcyjnych*³²

	Rok		
	1950	1955	1957
Elbląg miasto	90	137	167
Elbląg powiat	99	126	169

Jednakowoż tempo budownictwa szkół, w szczególności w mieście, nie nadążyło za tempem wzrostu liczby uczniów w szkołach podstawowych, czego dowodzi pogarszanie się wskaźnika liczby uczniów na 1 izbę lekcyjną.

Liczba uczniów na 1 izbę lekcyjną

w roku 1950	— 49,9
„ 1955	— 55,7
„ 1957	— 61,8 ³⁴

Liczby wskazują na konieczność szybkiego budownictwa szkolnego, jeżeli proces nauczania w szkołach podstawowych ma być skutecznym.

Z rozwojem ilościowym szkolnictwa podstawowego postępował rozwój jego stopnia organizacyjnego. Gdy w 1950 r. odsetek uczniów pobierających naukę w szkołach pełnych 7-klasowych wynosił w Elblągu — 94,5, zaś w powiecie — 52,7, to w 1957 r. odsetki te wynosiły odpowiednio: 100 i 75,2.

Na terenie Elbląga znajdują się: 3 szkoły ogólnokształcące, liceum dla pracujących, liceum dla wychowawczyń przedszkoli oraz szkoły zawodowe, jak: technikum budowy maszyn, technikum finansowe, technikum przemysłu torfowego, technikum i zasadnicza szkoła gospodarcza oraz zasadnicze szkoły zawodowe — odzieżowa, elektryczno-energetyczna.

Czytelnictwo propaguje 12 bibliotek w Elblągu i 12 bibliotek na terenie powiatu. Liczba czytelników na 1000 mieszkańców wynosiła w 1957 r. — 116, co oznacza, że pod względem czytelnictwa miasto i powiat Elbląg pozostaje w tyle za szeregiem innych miast i powiatów, w których czytelnictwo jest lepiej rozwinięte.

Rozwój czytelnictwa w Elblągu, wielkim ośrodku klasy robotniczej, posiada istotne znaczenie dla podniesienia jej poziomu kulturalnego. Niedostateczne jest zaopatrzenie bibliotek w książki.

Do roku 1950 Elbląg pozbawiony był teatru. Od tego czasu obsługuje miasto Teatr im. Stefana Jaracza z Olsztyna, który daje przedstawienia w baraku poniemieckim, nie nadającym się do dalszego użytku.

³² Na podst. danych W. K. P. G. w Gdańsku.

³³ Tamże.

³⁴ Na podst. danych W. K. P. G. w Gdańsku.

Przeszkodę w rozwoju życia kulturalnego miasta stanowi brak odpowiednich urządzeń. Prymitywne świetlice przyzakładowe nie odgrywają istotnej roli w życiu kulturalnym miasta, tym bardziej, że wiele z nich znajduje się na terenie zamkniętych zakładów przemysłowych.

W pierwszych latach po wyzwoleniu uruchomione zostały w Elblągu 2 kina, z których jedno zostało w okresie planu 6-letniego zlikwidowane na skutek pomieszczenia w budynku grożącym zawaleniem się. Obecnie Elbląg posiada jedno kino stałe i 3 kina zastępcze, przyzakładowe, czynne przez kilka dni w tygodniu. Liczba mieszkańców na jedno miejsce kinowe w Elblągu wynosiła w 1957 r. 104 i była największa w województwie gdańskim. Poza Elblągiem istnieją jeszcze 3 kina z liczbą 390 miejsc, czyli 62 miejsce kinowych na 1000 mieszkańców.

HENRYK EDEL-KRYŃSKI

ADAPTACJA DZIECI REPATRIANTÓW W SZKOLE NA ZIEMIACH ZACHODNICH

Zakład Socjologii i Historii Kultury PAN prowadzi od 1957 r. badania nad procesem repatriacji i osadnictwa na Ziemiach Zachodnich. Tutaj pragnę przedstawić wyniki badań, przeprowadzonych przy współpracy Instytutu Zachodniego w jednym z powiatowych miast woj. zielonogórskiego jesienią 1957 r.

Badania obejmują całość zagadnień związanych z adaptacją repatriantów w nowym środowisku. Uwzględniono w nich przede wszystkim sprawę ekonomicznej adaptacji przybyszów na tle dzisiejszych wysiłków odbudowy gospodarczej Ziemi Zachodnich¹. Drugim ważnym problemem była sprawa kulturalnej adaptacji repatrianta, przybywającego z obcego środowiska i osiedlającego się na obszarach kulturalnie często zaniedbanych.

Według oficjalnej statystyki około 1/3 repatriantów stanowią dzieci poniżej lat 16. Od jesieni 1955 r., kiedy rozpoczęła się ostatnia repatriacja, do końca 1957 przybyło do kraju ponad 130 tys. repatriantów. Około połowy przybywających dzieci jest w wieku szkolnym i wstępuje na miejscu osiedlenia się do różnych szkół i klas. Dzieci te, urodzone i wychowane za granicą, wyrastały pod silnym wpływem obcej kultury i środowiska, często rozpoczynały naukę w szkołach zagranicznych, w obcym języku. Jednym z tematów, jakie postawiliśmy sobie w naszych badaniach, była sprawa adaptacji dziecka-repatrianta w szkole, w konkretnych warunkach pogranicznego miasta.

Przystępując do pracy przyjęliśmy jako hipotezę roboczą przypuszczenie, iż proces adaptacji musi przebiegać z pewnymi trudnościami. Celem badania było stwierdzenie, czy i jakie trudności napotyka dziecko repatrianta w szkole oraz w jaki sposób szkoła rozwiązuje te trudności w swojej praktyce.

Badania prowadzone były przy pomocy ankiety, skierowanej do nauczycieli, wychowawców oraz wywiadów z kierownikami Wydziału Oświaty, kierownikami szkół, nauczycielami, rodzicami dzieci i samymi dziećmi. Ogółem zebrano 36 odpowiedzi na arkietę, 25 indywidualnych charakterystyk uczniów-repatriantów oraz ponad 40 wywiadów.

Ogólna charakterystyka środowiska i grupy repatriantów w N.

Miasto powiatowe N. leży w woj. zielonogórskim. Do r. 1945 był to poważny ośrodek przemysłu lekkiego, specjalizujący się w kapelusznictwie. Wojna silnie

¹ K. Zygulski, Repatrianci jako pracownicy przemysłowi. „Kultura i Społeczeństwo”. Tom II, nr 1, 1958.